

**ИГОРЬ УЛИЧНЫЙ**  
г. Кропивницкий

## **ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА ЛИЧНОСТИ УЧЕНИКА В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ**

*В статье исследована сущность, роль и механизмы реализации психологической поддержки личности ученика в процессе профессиональной ориентации в современной общеобразовательной школе. Отмечена важность личностно ориентированного подхода к профориентационной работе с учащейся молодежью, освещено его значение в эффективном решении проблемы профессионального самоопределения школьников. Определены принципы, задачи и методы психологической поддержки личности ученика в процессе школьной профориентационной работы. Охарактеризованы основные направления профориентационной работы школьного психолога, отмечена необходимость и раскрыто содержание его тесного сотрудничества с классным руководителем в предоставлении системной и квалифицированной помощи ученикам в профессиональном самоопределении.*

*Ключевые слова: психологическая поддержка, личность ученика, профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение, психологическое консультирование, психологическая диагностика.*

Стаття надійшла до редколегії 10.04.2017

УДК 159.9:618.2+618.4]:61

**ЮЛИЯ ЧИСТОВСЬКА**  
м. Черкаси  
j.chystovska@ukr.net

## **ПСИХОФІЗИОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РИС ОСОБИСТОСТІ**

*У статті представлено результати теоретичного аналізу психофізіологічних детермінант деяких рис особистості та результати експериментального дослідження залежностей між рисами особистості і деякими психофізіологічними показниками. Проведено експериментальне дослідження, яке дало змогу встановити, що існує зв'язок лише між деякими рисами особистості з властивостями нервової системи.*

*Вивчено параметри нейродинамічних функцій, а саме: характеристики максимальної швидкості переробки інформації з диференціюванням позитивних і гальмівних подразників, а також загальної кількості перероблених сигналів.*

*Ключові слова: психофізіологічні показники, нейродинамічні функції, темперамент, риси особистості, активність, емоційність.*

Психологія і фізіологія людини нерозривно пов'язані і взаємно впливають одна на одну впродовж всього життя, хоч і відношення до такої єдності не завжди було однозначним. На сьогоднішній день, деякими як зарубіжними, так і вітчизняними вченими доведено, що риси особистості частково обумовлені спадковістю, а це значить, що в них є фізіологічна основа. Але яка ця фізіологічна основа? Пошуки відповіді на це питання лише розпочинаються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще в тридцяті роки Л. С. Виготський і

С. Л. Рубінштейн, всупереч поширеній на той час тенденції у вітчизняній психології до нівелювання індивідуальних властивостей з надмірним акцентом уваги на моделі соціально бажаної особистості, все ж вказували на значимість вроджених, успадкованих від батьків особливостей людини у формуванні особистості.

Роль біологічного фактору у розвитку особистості підтверджують численні роботи відомих як вітчизняних – Б. М. Теплов, В. Д. Небиліцин, В. С. Мерлін, Е. А. Голубева,

В. М. Русалов, І. В. Равіч-Щербо, М. В. Макаренко, так і зарубіжних – Г. Айзенк, А. Басс, Р. Пломін, Я. Стеляу та ін. психофізіологів.

Переважає більшість робіт вітчизняних вчених, що присвячені проблемі індивідуально-психологічних відмінностей, було виконано в рамках єдиної методології, яка інтегрує уявлення про організацію індивідуальності.

Найважливішими стимулами до розвитку психології індивідуальних відмінностей були запити практики. Практичне значення психології в сферах виховання й навчання, виробництва, організації й регуляції людських взаємин неможливі без ретельного вивчення й врахування індивідуальних психологічних особливостей окремих людей.

На формування й розвиток рис особистості й акцентуацій істотно впливають такі фактори, як спадковість, виховання, трудова діяльність, умови побуту та ін. Багатьма вченими робилися спроби дослідження психофізіологічної обумовленості деяких рис особистості.

Біологічні основи індивідуальних відмінностей між людьми по ряду психологічних характеристик були вивчені В. М. Русаловим [5].

Деякі дослідники, використовуючи методи вивчення рис особистості, розроблені методом факторного аналізу (Р. Кеттелл), намагались виявити зв'язки з типологічними особливостями прояву властивостей нервової системи, в результаті були виявлені певні закономірності, але тільки на досліджуваних із крайніми проявами властивостей нервової системи [7]. Хоча сам Р. Кеттелл стверджував, що риси особистості не мають ніякого реального нейрофізіологічного статусу і як такі можуть бути виявлені лише при точному дослідженні поведінкових властивостей.

Вивчаючи індивідуально-психологічні відмінності, В. Д. Небиліцин дійшов висновку, що в структурі темпераменту можна виділити два головних ортогональних параметри, які він назвав активність і емоційність.

Активність, виступає в якості однієї з внутрішніх умов діяльності, обумовлює внутрішню необхідність, тенденцію індивіда до самовираження відносно зовнішнього світу. Небиліциним були виділені три рівні в цьому індивідуальному параметрі – моторний, інтелек-

туальний і соціальний, – відмінності між ними визначаються специфікою поведінкової реалізації конкретної тенденції. Загальна активність, згідно Небиліцина, об'єднує такі індивідуальні якості, які відповідають визначенню формально-динамічним особливостям особистості.

Загальна активність, яка виступає в якості однієї із внутрішніх умов діяльності, обумовлює внутрішню потребу (або нужду по С. Д. Максименку) тенденцію індивіда до ефективного засвоєння зовнішньої дійсності, до самовираження відносно зовнішнього світу. Загальна активність на думку Небиліцина, об'єднує такі індивідуальні якості, які відповідають поняттю формально-динамічних особливостей особистості, що утворюють континуум від інертності і пасивного споглядання до найвищих ступенів енергії. Під емоційністю вчений мав на увазі цілий комплекс якостей, які характеризують динаміку виникнення, перебігу і припинення різноманітних емоційних станів. Небиліцин відмічав, що в порівнянні з іншими компонентами темпераменту, емоційність представляє собою більш складну і неоднорідну структуру. Він виділив три аспекти емоційності: вразливість, імпульсивність і емоційну лабільність. Вразливість (емоційна чутливість) виражає емоційну сприйнятливості індивіда, його чутливість до емоціогенних стимулів. Імпульсивність це як легко емоції трансформуються в спонукання. Емоційна лабільність характеризує швидкість перебігу від одного емоційного стану в інший.

Використовуючи метод електроенцефалографії, він дійшов висновку, що індивідуальні характеристики активності як риси темпераменту пов'язані з особливостями лобово-ретикулярного комплексу мозкових структур, а параметри емоційності детермінуються в лобно-лімбічній системі мозку [6].

Вчений вважав, що індивідуальні характеристики активності як риси темпераменту пов'язані з особливостями лобно-ретикулярного комплексу мозкових структур. А параметри емоційності детермінуються лобово-лімбічною системою мозку.

Схожою є і теорія англійського вченого Г. Ю. Айзенка, який намагався встановити

психофізіологічну основу для виділених ним рис темпераменту.

Ганс Айзенк спробував встановити нейрофізіологічну основу рис особистості. Він також виділив дві ортогональні супериси (або типи) екстраверсія – інтроверсія та нейротизм – емоційна стабільність. У результаті електроенцефалографічних досліджень було встановлено, що інтроверсія – екстраверсія тісно пов'язані з рівнем коркової активації, а нейротизм – емоційну стабільність він пов'язував з діяльністю лімбічної системи мозку [9].

Автор намагався встановити нейрофізіологічну основу для кожної з цих рис. Інтроверсія-екстраверсія тісно пов'язана з рівнем коркової активації, що було доведено за допомогою електроенцефалографічних досліджень. [8] Автор використовує термін «активація» для позначення ступеню збудження, що може змінюватись від нижнього до верхнього екстрима. Інтроверсія і екстраверсія тісно пов'язані з рівнем коркової активації, в основі якої лежать індивідуальні особливості взаємодії активуючої ретикулярної формації, передніх відділів неокортексу, гіпокампу і присередньої частини перетинки [1]. У інтровертів більш розвинута септо-гіпокампальна, гальмуюча поведінку система; у екстравертів система спонукання утворена латеральним гіпоталамусом і медіальним пучком переднього мозку; ступінь нейротизму визначається індивідуальними особливостями взаємодії лімбічних структур з новою корою. На думку Айзенка, інтроверти надзвичайно збудливі і дуже чутливі до стимуляції, а тому уникають ситуацій, що сильно діють на них. І навпаки, екстраверти недостатньо збудливі, а тому нечутливі до стимуляції. На його думку індивідуальні відмінності зі стабільності-нейротизму відображають силу реакції автономної нервової системи та лімбічної системи мозку, яка впливає на емоційну поведінку.

Психофізіологічна інтерпретація аспектів поведінки особистості, запропонована Айзенком, тісно пов'язана з його теорією психопатології. Так різні види симптомів або розладів він пояснював комбінацією впливу рис особистості і функціонуванням нервової системи. Наприклад, у людей з високим ступенем ін-

троверсії і нейротизму високий ризик розвитку хворобливого стану тривоги.

Як бачимо, обидва вчених майже в один і той же час дійшли подібних висновків. Г. Айзенк розробив ще й теорію психопатології. Суть якої полягає в тому, що різні види симптомів або розладів можуть бути віднесені на рахунок комбінованого впливу рис особистості й функціонування нервової системи. Разом з тим, автор стверджував, що психічні розлади не є обов'язковим результатом генетичної схильності. На його думку, люди мають спадкову схильність поводитися певним чином у певних ситуаціях. На думку автора, існує генетичний фундамент психічних розладів, але фактори навколишнього середовища певним чином можуть змінити такого роду порушення.

Близька до поглядів цих учених і регуляторна теорія темпераменту польського психолога Я. Стреляу. Він розуміє темперамент як сукупність стабільних властивостей, обумовлених особливостями вроджених нервових і ендокринних механізмів. Стреляу також виділяє в темпераменті дві основні характеристики: реактивність і активність [10].

При підведенні підсумків психогенетичних досліджень темпераменту і особистості, зроблених до кінця 1970-х років, відмічають, що в порівнянні з роботами по спадковості інтелекту, дослідження особистісної сфери мають протиріччя. Ці протиріччя автори пов'язують здебільшого з недостатньою розробленістю методик, що застосовуються в психології особистості. На думку провідних вітчизняних спеціалістів: «Нескінченне збільшення кількості тестів і постійне винайдення все більш екзотичних рис навряд чи можуть бути продуктивними» [4].

Тому було вирішено вивчити зв'язок рис особистості з деякими мало вивченими психофізіологічними показниками, які, на думку багатьох вчених, є генетично успадкованими.

Методика та організація дослідження. Вивчення параметрів нейродинамічних функцій, включало характеристики максимальної швидкості переробки інформації з диференціюванням позитивних і гальмівних подразників, а також загальної кількості перероблених сигналів.

Для пред'явлення навантаження й визначення результатів обробки інформації була використана методика [8] і комп'ютерна програма, розроблені в Інституті фізіології імені О. О. Богомольця НАН України.

Іспитованому пред'являють сигнали на екрані монітора у вигляді квадрата, кола й трикутника, на появу яких він повинен швидко й правильно реагувати, а саме: натискати праву кнопку правою рукою з появою квадрата, з появою кола натискати ліву кнопку лівою рукою. Трикутник є гальмівним сигналом і у відповідь на його пред'явлення на жодну із кнопок натискати не слід.

У методиці, показником сили нервових процесів (працездатності головного мозку) є кількість помилкових реакцій у відсотках до загальної кількості подразників, пред'явлених за період виконання завдання.

Вважається, що чим менше помилок робить досліджуваний під час роботи, тим вище в нього сила нервових процесів.

Для оцінки особистісних рис, використали скорочений варіант Мінесотського багатаспектного особистісного опитувальника. Цей тест на сьогоднішній день, за даними різних авторів [1, 2] займає провідне місце у світі серед інших особистісних опитувальників. Спочатку він був розроблений як допоміжний засіб в цілях психіатричної діагностики, а методи, використовувані при його розробці, робили його непридатним для оцінки особистості психічно нормальних людей. Незважаючи на це ММРІ почали широко використовувати в роботі із здоровими, а не тільки із психічно хворими людьми.

Методика дозволяє оцінити рівень нерво-емоційної стійкості, ступінь інтеграції осо-

бистісних властивостей, рівень адаптації особистості до соціального оточення [3]. Тест складається з 11 шкал (8 основних і 3 додаткові), кожна з основних шкал пов'язана з певною властивістю особистості.

Тестування проводилося на стандартизованому бланку, розробленому спеціально для таких цілей автором статті. За отриманими даними будувався «профіль особистості». Випробуваними були студенти різних факультетів і курсів.

Обробку отриманих даних робили з використанням комп'ютерної програми Statistica v. 7.0.

Результати дослідження та їх обговорення. Відповідно до методики оцінки сили нервових процесів досліджувані були розділені на три групи: в 1-шу групу увійшли іспитовані з високим рівнем сили нервових процесів, в 2-гу – із середнім і до 3-ї групи були віднесені студенти зі слабким рівнем сили нервових процесів.

Порівняння середніх значень величин по деяких шкалах у людей із крайніми проявами властивостей нервової системи показало достовірні розходження ( $p < 0,05$ ) у таких шкалах як істерія, параноя, психастенія й шизофренія.

Відповідно й кореляційний зв'язок між величинами основних шкал профілю особистості й силою нервових процесів був негативний і найбільш виражений по перерахованих шкалах, що видно з таблиці 1.

Між показниками основних шкал профілю особистості в людей із крайніми проявами сили нервових процесів виявлено негативний зв'язок, що найбільш виражений по таких шкалах як: істерія, параноя, психастенія й шизофренія. Таким чином, люди з сильною

Таблиця 1

Шкали	1	2	3	4	6	7	8	9
Іпохондрії	1							
Депресії	0,4094	1						
Істерії	0,5935	0,5688	1					
Психопатії	0,6734	0,4542	0,548	1				
Параної	-0,2383	0,0202	0,2876	0,0486	1			
Психастенії	0,683	0,5889	0,5852	0,7948	0,2433	1		
Шизофренії	0,626	0,2972	0,3266	0,8272	0,1609	0,8774	1	
Гіпоманії	-0,1056	-0,2977	-0,4904	0,2344	-0,0251	0,0731	0,422	1
СНП	-0,1804	0,1081	-0,4385	-0,1399	-0,5725	-0,4039	-0,3211	0,0443

нервовою системою мають достовірно вищі середньо групові показники по основних шкалах ММРІ: істерія, параноя, психастенія й шизофренія.

#### Список використаних джерел

1. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование. — СПб. : Питер, 2001. — 688 с.: ил. — (Серия «Мастера психологии»).
2. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. В. Словарь-справочник по психодиагностике — СПб. : Питер, 2001. — 528 с.: ил. — (Серия «Мастера психологии»).
3. Рабочая книга практического психолога: Пособие для специалистов работающих с персоналом / Под ред. А. А. Бодалева, А. А. Деркача, Л. Г. Лаптева. — М. : Изд-во Института Психотерапии, 2002. — 640 с. ил.
4. Равич-Щербо И. В. Роль среды и наследственности в формировании индивидуальности человека. М., 1988.
5. Русалов В. М. Биологические основы индивидуально-психологических различий. — М. : Наука, 1979.
6. Небылицын В. Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий. — М. : Наука, 1976. — С. 336.
7. Суворов Г. Б. Некоторые устойчивые связи свойств нервной системы и личности у мужчин-спортсменов // Психофизиологическое изучение учебной и спортивной деятельности. Л., 1981. — С. 123—130.
8. Макаренко Н. В., Сиротский В. В., Трошихин В. А. Методика оценки основных свойств высшей нервной деятельности человека // Нейробионика и проблемы биоэлектрического управления. Киев, 1975. — С. 41.
9. Eysenck H. J. The biological Basis of Personality. Springfield, IL, Charles C. Thomas, 1967.
10. Strelau J. Temperament, personality, activity. New York, Academic Press, 1983.

**JULIA CHYSTOVSKA**  
Cherkasy

### PSYCHOPHYSIOLOGICAL DETERMINANTS OF PERSONALITY TRAITS

*The results of theoretical analysis of physiological determinants of certain personality traits and results of experimental studies of relationships between personality traits and certain psycho-physiological parameters. Established that there is a connection only between certain personality traits with the properties of the nervous system.*

*Studied parameters psychomotor functions, features maximum speed of information processing with differentiation of positive and inhibitory stimuli, and total processed signals.*

*Key words: physiological indicators, temperament, personality traits, activity, emotion.*

**ЮЛИЯ ЧИСТОВСКАЯ**  
г. Черкассы

### ПСИХОФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ЧЕРТ ЛИЧНОСТИ

*В статье представлены результаты теоретического анализа психофизиологических детерминант некоторых черт личности и результаты экспериментального исследования зависимостей между чертами личности и некоторыми психофизиологическими показателями. Установлено, что существует связь только между некоторыми чертами личности со свойствами нервной системы.*

*Изучено параметры нейродинамических функций, а именно: характеристики максимальной скорости переработки информации с дифференцированием положительных и тормозных раздражителей, а также общего количества переработанных сигналов.*

*Ключевые слова: психофизиологические показатели, нейродинамические характеристики, темперамент, черты личности, активность, эмоциональность.*

Стаття надійшла до редколегії 6.04.2017